

AZERBAIJAN VE ERZURUM FIKRALARININ ÜSTÜNLÜK TEORİSİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ*

EVALUATION OF AZERBAIJAN AND ERZURUM FUNNIES UNDER SUPERIORITY THEORY

Hikmet ÇIĞLIK**

ÖZ

Bu çalışmada, gülme teorilerinden üstünlük teorisinin Azerbaycan ve Erzurum fıkralarına yansımaları üzerinde durulmuş ve üstünlük teorisine uyan fıkraların tespit ve tahlili yapılmaya çalışılmıştır. Gülmek, mizah, nükte, fıkra gibi kavramlar arasındaki farkın tam olarak izah edilememiş olması gülmek üzerine çok farklı yorumlar ve tanımlar yapılmasına vesile olmuştur. Genel olarak gülmek, duyguların olumlu yönde yoğunlaşması sonucunda meydana gelen bir davranış biçimi olarak tanımlanmış ve mizah için de aynı tanım yapılmıştır. Fıkra ise gülme ve mizahı aktaran, toplumların sözlü gelenek ürünü olarak ortaya çıkan, mesajı etkili bir şekilde vermek amacıyla kullanılan, kökeni binlerce yıl öncesine dayanan tür olarak kabul görmüştür. Fıkralar teorilerle beraber daha iyi anlaşılabilir ve fıkralarda en fazla kullanılan teorilerden biri ise üstünlük teorisi olmuştur. Bu çalışmada coğrafi yakınlığın dile, dil yakınlığının da edebî türlerdeki benzerliklere olan yansımaları kısmen de olsa tespit edilmiştir. Böylece Azerbaycan ve Erzurum fıkraları üzerinde inceleme yaparak üstünlük teorisinin bölgesel fıkralara yansımalarını görmeye ve göstermeye çalıştık. Bu çalışma, Haluk Harun Duman'ın yazdığı ve derlediği

Erzurum Fıkraları ve Meşhur Nüktedanlar, Mehmet Zeki Kılıç ve Yaşar Atnur'un yazdığı *Erzurum Fıkraları* ve Azerbaycan edebiyatının âdeta hafızası olan Ejder Ol'un *Yaşanmış Olaylar Canlı Latifelerle Azerbaycan Fıkraları* adlı eserler kaynak alınarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mizah, Fıkra, Azerbaycan Fıkraları, Erzurum Fıkraları, Üstünlük Teorisi

ABSTRACT

In this study it is aimed to find out how the superiority theory from the theories of laughing has been observed in Azerbaijan and Erzurum jokes and to identify and analyze Azerbaijan and Erzurum jokes which are in accordance with the superiority theory. The difference between laughing, humour, witticism and joke has not been completely explained. There have been very different comments and definitions on laughing. Generally it can be said that laughing is a behaviour as a result of intense positive feelings. For humour it is also said it is laughing. For humour to exist there needs to be laughing. Therefore when asked "What is humour?", many have responded it is laughing. In the case of jokes it is an important genre resulting from the oral traditions of societies. Despite its brevity it aims to provide its message effectively and is a genre with origins from thousands of years. With the emergence of joke theories one of the most commonly used ones has been the superiority theory. In this study it is aimed to see/show how the superiority theory has been used in Azerbaijan and Erzurum jokes. The jokes with the superiority theory have been studied using Haluk Harun Duman's *Erzurum Jokes and Famous Humourists*, Mehmet Zeki Kilic and Yasar Atnur's *Erzurum Jokes* as well as Ejder Ol's *Azerbaijan Jokes with Lived Experiences and Concrete Examples*.

Key Words: Humour, Joke, Azerbaijan Jokes, Erzurum Jokes, Superiority Theory

Giriş

Çağımızda gülme kurumlarını açıklayan, gülmenin sebep ve sonuçları üzerinde duran farklı kuramlar vardır. Bu makalede de Azerbaycan ve Erzurum fıkralarını anlamak ve yorumlamak için gülmede üstünlük kuramı açıklanmış, kuramın fıkraları daha iyi anlamadaki önemi üzerinde durulmuştur. Böylece komik unsuru ortaya çıkaran neden bulunarak verilmek istenen mesajın da doğru anlaşılması sağlanmış ve fıkraların oluşum süreci tespit edilmiştir. Kültürel ve coğrafi benzerliklerin edebî türlere olan etkisi tespit edilip Avrasya

* Bu makale 10.09.2015 tarihinde dergimize gönderilmiş; 15.09.2015 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 15.11.2015 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir (Editör).

Makaleye atıf şekli; Hikmet ÇIĞLIK, *Azerbaycan ve Erzurum Fıkralarının Üstünlük Teorisi Kapsamında Değerlendirilmesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt/Sayı: 53 (2015-2), İstanbul 2016, s., 19-38.

** Dr., İstanbul Üniversitesi, Açık ve Uzaktan Eğitim Fak., hciglik@gmail.com

coğrafyasındaki bu iki bölgenin fıkraları örnek alınarak konu çalışılmıştır. Kültürel benzerliklerin en önemlilerinden birini de dil benzerlikleri oluşturmaktadır. Azerbaycan Türkçesi ile Doğu Anadolu’da konuşulan ağızların benzer oldukları görülmekte, özellikle de Erzurum bölgesindeki bu durum fazlasıyla dikkat çekmektedir. Bu benzerlik fıkraların oluşumundaki “üstünlük duygusunun” olduğu fıkralarda da kendisini göstermektedir. Erzurum fıkralarındaki üstünlük duygusunun işlendiği fıkralar ile Azerbaycan fıkralarındaki benzerlik tespit edilmiş, tespit edilen bu fıkralar da makalenin konusunu oluşturmuştur.¹ Konuya geçmeden önce, gülmek, mizah, fıkra gibi terimler hakkında bilgi verilerek konunun daha iyi anlaşılması için zemin oluşturulmaya çalışılmıştır.

Gülmenin tanımının yapılması, gülmeyi gerçekleştiren insan olgusunun anlaşılmasıyla mümkün olacaktır. İnsan duyu ve duygularıyla diğer varlıklardan ayrılan, yaşadığı evrenin farkındalığını hisseden, gerektiğinde bilinç altı ve bilinç üstü duygularını harekete geçirebilen tepki veren ve alan canlıdır. İşte tanımını yapmaya çalıştığımız insan, gülme özelliğiyle karakter yapısındaki ayrıcalığı diğer varlıklardan fark ettirerek gülmeyi gerçekleştirebilmektedir.

“Gülmek niçin ve nasıl gerçekleşiyor?” sorusu hep farklı yorumlanmıştır. Buna verilen cevaplar da gülmenin nedenlerinin farklılaşmasına sebep olmuştur. Gülmenin beden, duygular, akıl ve çevreyle gerçekleştirebileceği fikri yaygınlık kazanmıştır. Beden, gülmedeki en önemli fonksiyonlardan biri olmuştur. Duygularını, aklını devre dışı bırakarak bedenin gülebildiği görülmüştür. Küçümseyici gülmeler, kızgınlık, öfke sonucu gergin gülmeler duygularla ortaya çıkan gülmelere örnek olarak verilebilir. Duyguların olmadığı soğuk gülmeler olduğu gibi akılla gülmeye başladığı zaman duyguların devre dışı kaldığı gülmeler de mümkün olabilmektedir. Gülmenin en ideali ise aklın katkısının olduğu gülmeler olmuştur. Gülmenin, aklın serüvenine duyu ve bedenin katılmasıyla gerçekleştiği söylenebilir. Gülme, bir bakıma içinde bulunulan ortam tarafından öğretilir. Bu yüzden aynı duyguları paylaşan insanlar aynı gülme davranışını ortaya koyabilirler. Asıl gülmek ise gülünç olanı bedeni, duygusu, aklı ve çevresiyle bir bütün olarak yaşayabilmektir.²

Kierkegard “*Komik yaşamın her aşamasında vardır, çünkü nerede yaşam varsa orda karşıtlık vardır, nerede karşıtlık varsa orda komik vardır.*” demektedir. Toplumlarda komiklikler, gülmeceler değişik algılanmış olsa bile yaşam koşulları içerisindeki benzerlikler, gülmeceler ve komikliklerdeki

¹ Engin Gökçür, “Azerbaycan Türkçesi İle Doğu Anadolu Ağızlarındaki Ortaklıklar Üzerine”, *Turkish Studies*, S.7/4, Ankara, 2012, s.1802-1824

² Nesin, A. ; Dölek, S. ; İnam, A.; Öngören, F.; Küçük, Y.; Oral, T. ve diğerleri (Der.), *Gülme'nin Kitabı*, İstanbul, YGS Yayınları, 2002, s.17

benzerlikleri de ortak kılabilenmektedir. Gülmecenin değişik türlerde oluşu ayrı toplumların ayrı koşullarda bulunmasından, aynı toplumda da ayrı sınıfların bulunmasından kaynaklanabilmektedir. Thomes Hobbes “*Gülmeyi başkalarının aşağı düştüğü zaman bizim kendimizi güvende görmemizden doğan böbürlenmemiz, ani üstünlük duygusu*” diye açıklamaktadır. Sağlam birisinin kambur birini gördüğü zaman gülmesi buna örnek verilebilir. Spencer “*Gülmek, sinirsel gücün doğal yatağından birdenbire saparak yeni bir yola girmesidir.*” diyerek karşıtlar kuramını desteklemektedir. Bergson, sezgi yöntemiyle gülme olgularını inceleyerek gülme nedenlerini bulmaya çalışmıştır. Gülmeyi açıklamak için gülmenin toplumsal yönü üzerinde durmuştur. Bir toplumun güldüğü şeylerin o ulusun sosyopsikolojik olayları olduğunu ve bunların bir yaşam gibi doğup büyüdüğünü ve bir canlılık arz ettiğini söylemektedir. İnsan karakterinin nasıl ki belli bir aşamadan sonra anlayabiliyorsak gülme olgusunun da belli aşamadan geçmesi gerektiğini söylemektedir.³

Gülme ile aynı anlamda kullanılan mizahı Ahmet Rasim “*hadiselerin kabak duruşu*” ve Hüseyin Rahmi ise “*hadiselerin, şahısların kılıflarını çıkarmak sanatı*”⁴ olarak tarif etmişlerdir. Bu tanımlardan da yola çıkılarak bir güldürü aracı olarak da kullanılan fıkraların anlaşılması ve değerlendirilmeleri kolaylaşacaktır.

Fıkralar, özellikle 13. yüzyıldan beri dinî, ahlakî ve tasavvufî eserlerde yer almışlardır. Bunun sebebi ise bu konuların topluma fıkralar yoluyla daha rahat anlatılmasıdır. 16. yüzyılda “latife” kelimesi fıkra yerine kullanılmıştır. 10. yüzyıldan sonra Avrupa’da ise kısa güldürücü hikâyelerin yerine “anecdote” ifadesi kullanılmıştır. Bugün ise artık fıkra halk edebiyatımızda halkın yarattığı kısa hikâye anlamında kullanılmaktadır.⁵ Türk fıkralarına 15. yüzyıldan sonra Arap, İran ve Anadolu öğeleri girmeye başlamıştır. Osmanlı imparatorluğunun hüküm sürdüğü dört kıtanın Balkanlar, Güney Rusya, Kafkaslar ve Afrika’nın Türk fıkra hazinesinde etkisi vardır.⁶ Bu da fıkralardaki kültür etkileşiminin ve kültür birikiminin bir tezahürü olarak kabul edilebilir.

Fıkra ile ilgili ilk bilgilere Divanu Lügat it-Türk’te rastlanılmaktadır. Kaşgarlı, küğ ve külüt kelimelerini “*halk arasında ortaya çıkıp insanları güldüren şey*”, “*halk arasında gülünç olan nesne*” şeklinde açıklamıştır. Bu kelimeler İslamiyet’ten önce fıkranın yerine kullanılmıştır. İslamiyet’ten sonra ise bu kelimelerin yerine “hikâye, kıssa, masal, mizah, nükte, latife vb.”

³ Nesin ve Dölek, a.g.e., 2002, s.60

⁴ Hilmi Yücebaş, *Türk Mizahçıları Nüktedanlar ve Şairler*, L M Kitaplığı Yayın No: 40,2004,s.11

⁵ Dursun Yıldırım, *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*, Ankara, Akçağ Yayınları, 1999, s. 4-5

⁶ Erman Artun, *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri*, İstanbul, Kitabevi Yayınları. 2009, s.145

kelimeler kullanılmıştır.⁷ Bütün bu tanımlardan yola çıkılarak fıkralar, motife yer veren kısa ve özlü bir anlatıma sahip güldürücü kısa hikâyeler şeklinde ifade edilebilir. Fıkralarda yeri geldiğinde düşünce güçlendirilebilir, bir hareketin eleştirilmesi veya düzeltilmesi için üstü kapalı mesaj verme amacı da var olabilir.

Fıkralar günlük hadiselerle de bağlı olarak toplumun algılama biçiminde, kültürün bir değerini, bir normunu hatırlatma işlevini yerine getirmek, eğlendirmek, eğitmek ve sosyalleşmek amacıyla ortaya çıkmış tür olma özelliği de gösterebilirler.⁸

Halk bilgisi ürünlerinin farklı devirlerde ve farklı kültür ortamlarında farklı icracılar eliyle sürekli bir değişim ve dönüşüme uğradıkları, bir ırmak gibi canlı, dinamik, bir yapıya sahip oldukları için bunların dünü, bugünü ve yarını kapsayan bir tanımlamanın yapılmasının zorluğu Ferhat Aslan tarafından da söylenmektedir.⁹ Bu görüşten yola çıkılarak fıkra ile ilgili farklı tanımlamaların, folklorik ürünlerin karakteristik yapısından kaynaklandığı söylenebilir.

Fıkra; şimdiye kadar açıklamaya çalıştığımız mizah, gülme gibi kavramlarla yakın ilişkisi olan bir türdür. Yapılan tanımlar ve günümüzdeki anlamlarına baktığımızda, birincisi günlük olaylardan bahseden köşe yazıları, bir diğeri ise komik unsurlar içeren, halk arasında bilinen ve belli şöhreti olan tiplere bağlı olarak anlatılan halk edebiyatı ürünü olan fıkralardır. Nasrettin Hoca, Bekri Mustafa, Temel, İncili Çavuş gibi kahramanlarının olduğu edebî bir türdür. Bu fıkralar aynı zamanda belli tiplerin ortaya çıkmasına da imkân sağlamıştır. Toplum kendisine sözcü olmasını istediği kahramanları belli tiplerle özdeşleştirerek bu tiplere de hayatiyet kazandırmıştır.¹⁰ Bir de yörelerin kendi isimleriyle anılan fıkraları söz konusu olup bunlar da ortaya çıktığı ve derlendiği bölgenin isimleriyle ve kültürel özellikleriyle isimlendirilmiştir. Bu çalışmada incelenen Erzurum fıkraları, Azerbaycan fıkraları da bunlara örnek gösterilebilir.

Fıkraların sınıflandırılması da isimlendirilmeleri gibi tam netlik kazanmamıştır. Bu konuda Abdülkadir Emeksiz, Aerna ve Thompson'un sınıflandırmasında fıkraların masal kapsamında değerlendirilmelerinin gerekçelerinin tam olarak açıklanmadığını ve Türk araştırmacıların da fıkranın mahiyeti üzerine yeterince çalışma yapmadan fıkrayı masal kategorisinde ele

aldığını ifade etmiştir.¹¹ Bu da göstermektedir ki fıkra, üzerine çokça çalışma yapılması gereken önemli bir türdür.

Fıkroyu açıklamak için birçok teori ve kuramın tanımlanmasına rağmen en genel anlamda Keith-Spiel, sekiz farklı kuram tipolojisi oluşturmuştur. Kuramları da klasik ve modern olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bunları da klasik gülme kuramları olarak biyolojik, üstünlük, uyumsuzluk, sürpriz, karşıt değerlilik, rahatlatıcı, düzenleyici ve psikoanalitik başlıklar altında toplamıştır.¹² Klasik gülme kuramlarından üstünlük teorisi kapsamında Azerbaycan ve Erzurum fıkralarının değerlendirilmesi, çalışmanın asıl konusunu oluşturmaktadır.

Fıkralarda Üstünlük Kuramı:

Gülme teorileri arasında en fazla kullanılan üstünlük teorisidir. Bu teorinin geçmişi Platon ve Aristoteles gibi düşünürlere kadar dayanır. Üstünlük teorisi hakkında Henry Bergson, John Moreall, Hobbes da fikir beyan etmişlerdir. Üstünlük teorisi gülmeyi “*bir kişinin diğer insanlar üzerindeki üstünlük duygularının bir ifadesi*” olarak açıklamaktadır. Bergson, gülünç kişiyi kendisini olduğundan daha varlıklı daha hoş ya da daha erdemli sanan kişi olarak tasvir etmiştir. Bu durumda kendisini mevcut durumundan farklı gören birisine gülen bir kişi, onun düşmüş olduğu duruma düşmediği, kendisinin ondan daha uyanık olduğunu düşündüğü için üstün olma duygularına kapılmakta ve böyle bir durumda da gülmenin merkezinde üstün olma duygusu hâkim olmaktadır. Platon ve Aristoteles'in görüşleri bunu desteklemektedir ve ikisinin görüşü büyük oranda aynıdır. Platon gibi Aristoteles de gülmeyi alayın bir türü olarak nitelendirir ve nükteyi “*adam edilmiş küstahlık*” olarak görür. Thomas Hobbes'un “*ani zafer duygusu*” adıyla oluşturduğu kuramında mücadele kazanmak ile gülmenin ilişkisini değerlendirmesi de üstünlük duygusuna atıfta bulunmaktadır. Ona göre “*daha önce bize ait olan zayıflıklarımızla karşılaştırdığımız da birdenbire içimizi bir yücelik duygusu kaplar.*” Böyle bir durumda da gülme meydana gelir. Hobbes'in bu düşüncesini Morreall “*İşte gülme bir kendi kendini kutlamadır; her şeye karşı olan bütün bu savaşımında kendimizi bir başkasından ya da daha önceki durumumuzdan daha iyi görme duygusu üzerinde yükseltmektedir.*” şeklinde söyleyerek Hobbes'i desteklemiştir.¹³ Böylece üstünlük sadece diğer tarafa karşı kazanılan duygu

⁷ Yıldırım, a.g.e. 1999, s.3

⁸ İsmet Çetin, “Manzum Nasrettin Hoca Fıkraları”, *Uluslar Arası Nasrettin Hoca Bilgi Şöleni Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, İzmir, 1997, s.115

⁹ Ferhat Aslan, *Naki Tezel'in İstanbul'dan Derlediği Masallar*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2013, s.105

¹⁰ Dursun Yıldırım, *Türk Bitiği Araştırma ve İnceleme Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998,s.58-59

¹¹ Abdülkadir Emeksiz, *Bir İstanbul Kahramanı Bekri Mustafa*, Mühür,2010,İstanbul, s.13

¹² Tahsin İlhan, *Öznel İyi Oluşa Dayalı Mizah Tarzları Modeli*,(T.C Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 2005, s.13

¹³ John Morreall, *Gülmeyi Ciddiye Almak*, (Çev. Kubilay Aysevenler, Şenay Soner), İris Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.8-9

değil, aynı zamanda kişinin kendi durumu karşısındaki iyileşmesi de olup geçmişine yönelik kazanmış olduğu bir üstünlük duygusunu meydana getirmektedir.

Üstünlük teorisi, aslında insanın kendisini başkasıyla mukayese ederek ona karşı olan üste çıkma duygusunun ağır basması olarak yorumlanabilir. İnsanlarla iletişim içerisinde olan kişinin gülen tarafta olması ve kendisini karşı taraftaki insandan daha farklı görmesi ve üstünlük havasına girmesidir. Diğer insanlarda bulunan kötü durumlar kendisinde olmadığı için kendini daha güçlü hissederek üstünlük duygusuna kapılması olarak da tarif edilebilir.

Azerbaycan ve Erzurum fıkralarına bu gözle baktığımızda karşımıza çıkan oldukça fazla fıkrayla üstünlük kuramı daha iyi anlaşılmalı çalışılmıştır. Ejder Ol'un "Azerbaycan Fıkraları" adlı eserinde yer alan 120, Haluk Harun Duman'ın yazdığı ve derlediği "Erzurum Fıkraları ve Meşhur Nüktedanlar" adlı eserinde yer alan 150 ve M. Zeki Tunç ve Yaşar Atnur'un derlediği ve yazdığı "Erzurum Fıkraları" isimli kitaptan 50'ye yakın fıkra incelenmiştir. Toplamda incelenen 320 fıkra arasında yaklaşık 69 fıkra üstünlük durumu olduğu tespit edilmiş, bunlardan 23 fıkra bu makaleye konu olmuştur.

Fıkraların daha iyi tahlil edilebilmesi için, ortaya çıktığı coğrafyanın kültürel dokusunun iyi bilinmesi de gerekmektedir. Azerbaycan ve Erzurum, tarih boyunca önemli birer siyasî ve kültürel merkez olma özelliğini hep korumuş ve yaşatmışlardır. Aynı şekilde dil yönüyle olan benzerlik ve ortaklıklar da bölge ağızlarında devam etmektedir. Azerbaycan topraklarının 15. yüzyılda Karakoyunlu ve Akkoyunluların; 16. yüzyılda da Safevî Devleti'nin egemenliğine girmesiyle Azerbaycan ve Osmanlı yazı dilleri 16. yüzyılda birbirinden ayrılmıştır. Azerbaycan ve Doğu Anadolu sahasının içinde bulunduğu Doğu Oğuz kolu da böylece bölünmüştür. Doğu Anadolu ağızları, 16. yüzyıldan günümüze kadar Batı Oğuz kolu içinde bulunmalarına rağmen ses ve şekil bilgisi açısından Doğu Oğuz kolunun özelliklerini günümüze değin bünyesinde taşımışlardır. Doğu Anadolu illerinin dil ürünleri üzerine yapılan çalışmalarda bölge ağızlarının genelde Azerbaycan Türkçesinin etki alanı içinde olduğu görülür.¹⁴ Erzurum bölgesinde de hissedilir ölçüde kendini göstermektedir. Azerbaycan Türkçesi ile Kastamonu ağızı arasında ortak atasözleri ve deyimler üzerine yapılan çalışma da bu çalışmaya ilham vermiştir.¹⁵

¹⁴ Engin Gökçür, "Azerbaycan Türkçesi İle Doğu Anadolu Ağızlarındaki Ortaklıklar Üzerine", *Turkish Studies*, volume 7/4, Fall, 2012

¹⁵ Eyüp Akman, "Azerbaycan Türkçesi İle Kastamonu Ağızı Arasındaki Ortak Atasözleri ve Deyimler", *Folklor ve Etnografya*, S.15, 2008, s.76-77

Fıkralarla beraber kültürel dokunun anlaşılması da kolaylaşmaktadır. Erzurum fıkraları, toplumumuzun erkek egemen yapısını da ortaya koymaktadır. Aynı durum Azerbaycan fıkralarında da görülebilmektedir. Bu bağlamda gerek farklı gerek ortak noktaların Azerbaycan ve Erzurum kültüründeki tespiti açısından çalışmalar yapılarak kültürel ortak noktalar gün yüzüne çıkarılabilir. Fakat asrımızda sözlü kültürün ağır bastığı Azerbaycan ve Erzurum'da kültürel zenginlikler her geçen gün daha da erimekte ve araştırılmayı beklemektedir. Bu amaçla "Azerbaycan ve Erzurum" fıkralarının üstünlük teorisi kapsamındaki bu incelenme kültürel benzerliklerin tespiti açısından önem arz etmektedir.

Üstünlük Teorisine Örnek Fıkralar ve Üstünlük Durumu Bakımdan Değerlendirmeleri

"Başkan" adlı fıkroda 1920'li yıllarda, Azerbaycan merkez icra başkanlığını yürüten Samet Ağamalıoğlu, ayağı sakat olduğu için yürürken aksamaktadır. Kelbecer'deki işçileri ziyarete giderken ona muhalif olan birisi, "Bu aksak mı bizim başkanımız?" der. Bunun üzerine başkan da "Senin gibi bir ahmağın başkanı, benim gibi bir aksak olur." der.¹⁶

Bu fıkroda, kendisine fiziksel eksikliğinden dolayı sataşılacak bir yöneticinin tepki sonrasında vermiş olduğu cevapla üstünlük durumu gerçekleşmiştir. Başkan kendisine laf sokuşturan kişiye "ahmak" deyip onun eksikliği olduğunu söyleyerek zekice cevap vermiş ve üstün gelmiştir.

"Haydar Aliyev Müdrikligi" adlı fıkroda Haydar Aliyev, 1970'li yıllarda Sovyet Azerbaycan'ın lideri iken ziyaretlerde bulunur. Ziyaretlere giderken şair, sinema sanatçısı, müzisyen, yazar, aktör gibi sanatkarları da yanında götürür. Ziyaretlerin birinde "Uzak Sahillerde" adlı filmin aktörü, Nodar Şaşıkoğlu "Yoldaş Aliyev, bana sahip olun, birden sizin yerinize geçip sizin rolünüzü oynayabilirim." der. Aliyev de "Buna gerek yok, ben dublör kullanmıyorum. Kendi rolümü kendim oynuyorum" diyerek cevap verir.¹⁷

Bu fıkroda aktör, kendi mesleğiyle alakalı bir durumdan vazife çıkarıp Haydar Aliyev'in rolünde olabileceğini ifade etmiştir. Aslında Aliyev'i kendi mesleğiyle ilişkilendirerek kendisine üstün bir rol biçmiştir. Fakat bu durumdan rahatsız olan ve zekice cevap veren Aliyev, aktöre önce rol yapmadığını ve dublör kullanmadığını, başkanlığı sadece kendisinin yapabileceğini söyleyerek aktöre üstün gelmiştir.

¹⁶ Ejder Ol, *Yaşanmış Olaylar ve Canlı Latifelerle Azerbaycan Fıkraları*, (Çev.İmdat Avşar), Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 12

¹⁷ Ol, a.g.e. ,s.21

“Gerçek Şair” adlı fıkra, şair Süleyman Rüstem ile bestekâr Firudin Şuşinski arasında geçer. Şair Süleyman Rüstem, Firudin Şuşinski’ye kendisinin “Lenin Nişanı” ile ödüllendirildiğini, bunun için kendisini tebrik etmesini söyler. Firudin Şuşinski de Şair Süleyman’a, “Gerçek şairlerin derisini yüzerler, darağacına çekerler, sürgüne yollarlar, Lenin nişanı vermezler.” diyerek cevap verir.¹⁸

Bu fıkra Şair Süleyman’ın almış olduğu bir ödülün dolayısıyla Firudin Şuşinski’den tebrik beklentisi oluşmuş, Şair Süleyman gururlanma ve üstünlük duygusuna kapılmıştır. Firudin Şuşinski ise şairlerin tarihî geçmişinden örnekler vererek gerçek şairlerin başına gelenleri hatırlatmış, yaşadıkları zaman dilimi içerisinde gerçek şairlerin değerinin anlaşılmadığını, Şair Süleyman’ın almış olduğu nişanın bir değerinin olmadığını, henüz gerçek şairler safında yer alamadığını ifade etmiş ve bilgisiyle üstün gelmiştir.

“Gıdıllanım mı” adlı fıkra Erzurum’un hazır cevap nüktedanlarından birisi olan Tahsin Leylioğlu ile millî eğitim müdürü arasında tartışma olur.

Millî eğitim müdürü Tahsin Bey’e, “Bize yazdığımız yazıların sonuna hep “Rica ederim.” diye yazıyorsunuz. Oysa burası bir makamdır. “Arz ederim demeniz gerekir.” der. Tahsin Bey “Peki, müdür bey, size arz ederim dersem, Bakanlığa ne diyim? Gıdıllanım¹⁹ mi? diyim.” der.²⁰

Bu fıkra Tahsin Bey, sosyal statü olarak müdür beyden daha alttadır. Fakat aralarındaki zıtlıktan dolayı Tahsin Bey, müdürü kendince ikna etmiştir. Bakanlığa nasıl hitap edeceğim derken aslında müdür beye de nasıl hitap edeceğini bilmektedir. Fakat üstün gelmesi için böyle bir diyalog kurması gerekmektedir. Diyalog sonrasında hem üstün gelmiş hem de ikna etmiştir.

“Bizde Ceryan Ne Arır” adlı fıkra, Erzurumlu Neriman Hanım’a misafir gelir. Evin kızı Selma gripten hasta yatmaktadır. Neriman Hanım gelen misafirlerle hoş beşten sonra hava akımını kastederek der ki: “Selma geçen gün sizin evde cereyana kapılmış.” Bu söz üzerine misafir hanım öfkeyle “Vıyh toprak başan, bizim evde cereyan ne arır çi? Sen de bilersen ki biz gaz lambası kullanırız.” der.²¹

Bu fıkra misafir gelen hanım cereyan kelimesinin birden fazla anlamının olduğunu bilmemektedir. Bilmediği gibi kendisine ve evine yöneltilen bir suçlama karşısında hemen savunmaya geçer. Neriman Hanım’a

¹⁸ Ol, a.g.e., s.64

¹⁹ Gıdıllanmak: Yuvarlanmak, takla atmak

²⁰ Haluk Harun Duman, *Erzurum Fıkraları ve Meşhur Nüktedanlar*, Duyap Yayıncılık, Erzurum, 2007 s.184

²¹ Duman, a.g.e.,s.193

evlerinde gaz lambası kullanıldığını hatırlatıp suçlamayı kabul etmez. Cahilliğine rağmen üstün gelmek istemektedir.

“Nasıl Taburcu Olmuş” adlı fıkra, Deli Yusuf adında birisini aklından zoru olduğu için hastaneye yatırılır. Hastalığı, bütün eşyaların ismini farklı söylemesidir. Tedavi için yattığı hastanede Yusuf’u birçok insan tanır. Kendisinden önce taburcu olanlardan biri bir gün Yusuf’u İstanbul sokaklarında görünce sorar: “Ola Yusuf nasıl ettin de taburcu oldun? N’ettin sen?”

Bizimki elini kıcına götürerek büyük bir gururla arkadaşına “Eyy oğlum buna gafa derler, gafa!” diye cevap verir.²²

Yusuf akıl hastası olduğu için hastanede yatmaktadır. Hastalığı herkes tarafından bilinmektedir. İyileşip taburcu olduktan sonra hastanedeki arkadaşına rastlayıp arkadaşının nasıl taburcu olduğunu sorması üzerine hasta olduğu dönemden tanıdığı arkadaşına yine aynı şekilde cevap verir. Hasta olmadığı halde hasta olduğu zamanki gibi cevap vererek arkadaşına kendini daha iyi anlatabileceğini istemiş olabilir. Yusuf hasta olduğu zaman bile aslında yaptığının sanki mantıklı olduğunu ve kendi kıcının insanların kafasına denk gelebileceğini söylemiş de olabilir. Böylece gerek hasta olduğu dönem gerek sonrasında kendince karşı tarafa baskın çıkmaktadır.

“Bir Sigara Tiryakisi” adlı fıkra yetmiş beş yaşına geldiği halde müfrit derecede sigara içen rahmetli Hoca Dede Sıtkı Dursunoğlu’na kendisini sevenler “Hocam sigarayı bırak, bu zıkkım kanser yapıyor.” gibi uyarıcı sözler söyleyince Sıtkı Bey şöyle bir dörtlük yazar:

“Öleceksin a kuzum, içme şu zıkkım tütünü

Diyen beni daha zalimce yıkar

O benimçün bu kadar yıl yandı da

Ben onunçün bir kere ölsem ne çıkar.”²³

Bu fıkra Hoca Dede sigara içen tiryaki ama yaptığının yanlış olduğunu farkında olan bir karakterdir. Fakat kendisine sigarayı bırakması konusunda gelen telkinlere vefa duygusuyla savunmacı ve kendisini haklı çıkaran bir cevap vermektedir. Sigaranın yıllarca kendisi için yandığını söyleyip bunun haklılığını daha veciz olsun diye şiirle ifade etmiştir. Ölmeyi bile sigaranın yaptığı iyiliğe karşı göze almıştır. Böylece hem haklı çıkmış hem de haklılığını ispatlamanın vermiş olduğu bir üstünlük duygusu kazanmıştır.

²² Duman,a.g.e.,s.194

²³ Duman,a.g.e.,s.199

“Babam Baytardır” adlı fıkra, edebiyatımızda Bayburtlu Zihni olarak geçen ünlü şairin başından geçen bir hadise üzerine teşekkül etmiştir. Bayburtlu Zihni, Osmanlı sarayında küçük bir kâtiplikle görevlendirilir. Ancak İstanbullu mesai arkadaşları tarafından alaya alınır. Bu alay karşısında, arkadaşlarını rencide etmek için fırsat kollar.

Bir keresinde arkadaşları kendi yaşlarını tahmin etmesini isterler. Zihni de bunların yaşlarını, daha normal yaşlarından küçük olarak söyler. Arkadaşları buna çok sevinirler. “Zihni Efendi aferin. Sen ne güzel yaş tayin ediyorsun; bunu nerden öğrendin?” diye sorarlar. Zihni de fırsatın geldiğini düşünüp taşı gediğine koyar: “Sağ olun efendiler, hakkı-ı âliniz var. Rahmetli babam baytardı, bendenize muhtemelen ondan sirayet etmiş olmalı.” der.²⁴

Bu fıkroda da Zihni, Anadolu köylüsü olarak İstanbul’da sarayda işe başlayacaktır. Anadolu’dan gelmesi dolayısıyla kültürel olarak daha alt seviyede olduğu farz edilip aşağılanmak istenir. Fakat durumun farkında olan Zihni, önceleri kendi kültür seviyesini hissettirmez. Daha sonra mesai arkadaşlarının istekleri doğrultusunda ilminin farkına varılmasını ister ve öyle de olur. Yaşlarının tahmin edilmesini arzu eden mesai arkadaşlarına onların hoşlarına gidecek doğrultuda cevap verir. Cevapları hoşlarına giden arkadaşları Zihni’ye iltifat ederek Zihni’yi taltif etmek isterler ama önceki küçük düşürücü davranışlarından dolayı da Zihni onlardan öğ almak istemektedir. Kendisi için baytar olduğunu söyleyerek arkadaşlarına hayvan muamelesi yapar, böylece emeline ulaşır ve üstün gelir.

“Bu Senin Anan Değil” adlı fıkroda Gullabi Turan, arkadaşına rastlar ve nereye gittiğini sorar. Arkadaşı, Gullabi Turan’a anasının hasta olduğunu, ziyarete gittiğini söyler. Gullabi Turan hasta olan kadının çok ekmeğini yediğini, emeğini gördüğünü söyleyerek ziyarete gitmek ister. Fakat hasta kadın, Gullabi Turan’ı bir türlü tanımaz. Gullabi eski günlerden, anılarından bahsederek hasta kadının kendisini hatırlaması için biraz uğraşır. Fakat kadın yine hatırlamaz. Gullabi Turan’ın canı iyice sıkılır. Tanınmamanın verdiği sıkıntıyla arkadaşına döner, “Gah ulan, gah gidek. Busenin anan değil, beni tanımadı.” der.²⁵

Gullabi Turan yaşadığı bölgede herkes tarafından bilinen, sevilen bir kişilik olarak kendisine gösterilen saygıyı ve iltifatları karşılıksız bırakmak istemez. Bunun için hasta olan arkadaşının annesini ziyaret etmek ister. Fakat her zaman olduğu gibi karşılanmak ve tanınmak istenmektedir. Hasta kadının bunu tanımaması zoruna gitmiştir. Kendisini tanıtmak için geçmişteki belli hadiseleri hatırlatmak istese de yine sonuç alamamıştır. Bunun üzerine

²⁴ Duman, a.g.e., s.199

²⁵ Duman, a.g.e.,s.236

arkadaşının annesine hakarete varan bir kelimeyle hitap eder ve tanınmamışlığın verdiği ezikliği üzerinden atar ve üstün gelir.

“Ben Sandım Çi Sen Yendin” adlı fıkroda Gullabi Turan bir gün uçakla Ankara’ya gitmektedir. Oturduğu koltuk koridorda olduğu için camdan dışarı bakamamaktan dolayı canı sıkılmaktadır. Biraz sonra cam kenarında oturan yolcu kalkıp tuvalete gider. Turan da “fırsat bu fırsattır” diyerek hemen onun yerine geçip oturur. Adam biraz sonra geri dönünce şaşırır. Gullabi Turan’ın yüzüne sorgulayıcı bir şekilde bakınca Turan hemen atılır.

-Ağabeyi ben sandım çi sen yendin. Ne bilim geri geleceksen...²⁶

Gullabi Turan, bu fıkroda yolculuk esnasında yaptığı uyanıklık ve arkasından gelen azarlama karşısında mahcup duruma düşmüştür. Fakat yaptığının yanlışlığına bir bahane bulmak adına kendisini uçak yolculuğunu bilmiyor şeklinde göstermektedir. Fakat gelen azar karşısında “*ben sandım çi sen yendin*” diyerek kendini haklı çıkarmak istemiştir.

“Ölüler Gönüşmez” adlı fıkroda içkiye düşkünlüğüyle tanınan Gullabi Turan’a arkadaşları nasihatte bulunurlar. Turan’a, “Öldüğün zaman mezarda sorgu sual melekleri gelip senden hesap soracaklar. Onlara ne diyeceğini bilir misen?” diye sorarlar. Turan bilmediğini söyler ve omzunu silkeler. Bunun üzerine arkadaşları Turan’a öğretmeye çalışır. “Eğer Rabb’in kim, nebin kim diye sorarlarsa ne diyeceksin?” Gullabi bunları duyunca dayanamaz ve arkadaşına şu ilginç soruyu sorar “Ola oğlum zaten ben öliyem, heç ölüler gönüşür mi?”²⁷

Bu fıkroda, Gullabi Turan’ın dinî konularda zayıf olduğunu görmekteyiz. Fakat kendisini çok seven ve düşünen arkadaşları tarafından özellikle ahiret konusunda bilgilendirilmek istenmesi karşısında yine de vurdumduymaz tavır sergilemektedir. Dinî konulardaki yetersizliğini gidermekten ziyade, yine alaylı bir şekilde cevap verir. Ölü olduğunu, ölülerin konuşamayacağını söyleyerek karşı tarafı bilgisiz olarak görür; kendi bilgisizliğini örter. Böylece de karşı tarafa baskın gelir.

“Hani Ya Evet Demek Yohdi” adlı fıkroda Gullabi Turan İstanbul’a gelir. Galata Köprüsü’nden geçerken “Evet Hayır” programının sunucusu Erkan Yolaç’ı görür. Hemen yanına yaklaşır tıllık bir söyleyişle “Ağabeyi sen Erkan Yolaç mısın ?” diye sorar. O da yine bir hayranım beni tanıdı diye sevinip pişkince güler. Evet, ben Erkan Yolaç’ım deyince Gullabi hemen uzanır,

²⁶ Duman, a.g.e., s.237

²⁷ Duman, a.g.e., s.238

Yolaç'ın çenesine dokunarak “Buraya vurim, hani ya ‘evet’ demek yoğdı?” der.²⁸

Bu fıkrada Gullabi Turan, Erkan Yolaç'ı görünce ilk aklına gelen ona “*evet*” kelimesini söyletmektir. Televizyon ekranlarında “*evet*” demeyen Yolaç'la beklemediği bir anda karşılaşır. Yolaç'ı köşeye sıkıştırmak için tanıdığı halde, yine de Yolaç'a o olup olmadığı sorar. “*Evet*” cevabını alınca hamlesini yapar ve küfürlü bir şekilde çenesine dokunarak “*Hani evet demek yoğdı.*” diyerek yılların vermiş olduğu eziklikle bir anda üstün gelmeyi başarmıştır.

“90 Dakikalık Dua” adlı fıkrada Naim Hoca Erzurumspor maçına gider. Takımın durumu kötüdür. Yenilirse küme düşecektir. Bir grup taraftar Naim Hoca'ya gidip “Hocam kuvvetli bir dua oku da bizim takım galip gelsin.” der. Hoca olur der ve maç başlar. Maç süresi boyunca gol olmaz. Fakat uzatmalarda Erzurumspor yenilir. Taraftar hocaya sitem ederek “Hocam nasıl dua ettin çi yenildiğ.” derler. Naim Hoca bu duruma sinirlenir ve suçun kendisine atıldığını hissedince kızarak “Ula uşağ, ben 90 dakika için dua ettim. Ne bülüm çi iş uzatmalara gidecek.” der.²⁹

Naim Hoca Erzurum'un yetiştirdiği ender insanlardan biridir. Erzurum'u çok seven ve her faaliyette insanlarla beraber olan bir kişiliktir. Sosyal hayatta imamların cami dışına çıkmasına pek rastlanılmadığı gibi, Naim Hoca futbol maçına gider ve Erzurumspor'un galibiyeti için dua eder. Maç sonrasında mağlup olan Erzurumspor için yapılacak bir şey kalmamıştır. Seyirci de bir naz makamı olan hocaya dert yanar ve serzenişte bulunur. Hocanın duasının kabul olmadığını da söyleyerek teskin olmaya çalışmaktadırlar. Fakat hoca duasının kabul olmadığını kabul etmez ve maçın belli bir süresi için dua ettiğini söyler. Bu süre içerisinde de takımın yenilmediğini ifade eder. Uzatma dakikalar için dua etmediğini söyleyerek yine üstün gelmektedir.

“Teyo'nun Avcılığı” adlı fıkrada Teyo Pehlivan bir gün kahvede oturmuş başından geçenleri etrafındakilere anlatmaktadır. Avla alakalı bir hikâyesini anlatırken yalanlarıyla da hikâyesini süsler. Av sırasında zor duruma düştüğünü, kurtlar ve ayılar tarafından etrafının sarıldığını söyler. Kaçarken önüne uçurum çıkar. Arkasında da vahşi hayvanlar vardır. Çaresizlik içerisinde kalan Teyo teslim olur. Etraftaki insanlar ise merakla beklemekteler. Çevresindekiler ne olduğunu merak ederken Teyo Pehlivan hiç beklenmedik bir cevap verir. Ayının kendisini yediğini söyler. Etraftakiler ise kahkahalarla gülüp bu kadar da yalan olmaz derler. “Ayı seni yeseydi burada nasıl olurdu?” diye sorarlar. Teyo hiç beklenmedik bir cevap daha verir:

²⁸ Duman, a.g.e. .s.240

²⁹ Duman, a.g.e., s.266

- Ula oğlim siz buna yaşamağ mı diyirsiniz, ben zaten yıllardır öliyem öli...³⁰

Teyo Pehlivan Erzurum'un bilinen komik adamlarından biridir. Bu fıkrada görüldüğü gibi yalanlarıyla fıkralarını süsleyerek daha etkili kılma çabası vardır. İnsanlar anlattıklarının yalan olduğunu bildikleri halde onu dinlemekten zevk duyarlar. Bu fıkrada Teyo Pehlivan başından geçen bir av hikâyesini anlatırken yine yalanlarıyla asıl söylemek istediğini vurgular. Ayı ile uçurum arasında kaldığı zaman ayının kendisini yediğini söyler. Aslında her şeyin burada bitmesi gerekmektedir ama bitmez. İnsanlar burada ne işin var deyip gülünce “Benim yaşadığımı yaşamak mı kabul ediyorsunuz, bu yaşamak değil, ben yaşayan bir ölüyüm.” diyerek hem yalanlarının verdiği utancı hem de yaşadığı ezikliği kendince haklı sebeple telafi etmeye çalışır ve üstün gelir.

“Peki, Çim Götürdü” adlı fıkrada yine Teyo Pehlivan seferberlik zamanında bin koyununu karga pazarında otlamaktadır. Bir sabah kalktığında koyunları kaybolmuştur. Ula bir araştırdım koyunları PKK götürmüş. Dinleyenlerden biri sorar “Pehlivan seferberlik zamanı PKK ne arırdı?” der. Teyo cevabı yapıştırır: “Peki, ula bizim koyunları çim götürmüş?”³¹

Teyo Pehlivan üzerine anlatılan bu fıkrada, Pehlivan yine etrafındakilere kendisiyle alakalı bir konuyu anlatmaktadır. Koyunları kayıp olmuş, Teyo ise suçluyu kendince bulmuştur. Suçlunun PKK olduğunu söyler. Fakat o dönemde PKK'nın olmadığı kendisine söylenince “*Peki ula bizim koyunları çim götürmüş?*” diye tepki vererek aynı soruyu karşı tarafa yöneltir. Sorunun cevabına göre sonuç belli olacaktır. Böylece soruyu sorarken aynı zamanda kendi söylediğinin haklı olduğunu vurgulamaya çalışır ve karşı tarafın verecek cevabı olmadığını bildiği için de üstün geldiği duygusuna kapılır.

“Karga Niye Karadır” adlı fıkrada Teyo'nun methini duyan öğretmenler onu okula davet ederler. Çay içerler fakat bir türlü yemek için davet etmezler. Teyo, belli bir süreden sonra acıkır ve onlara bir soru yönelterek yemeği hatırlatmak ister. “Hocalar bilir misiz garga niye karadır?” diye sorar. Kimseden ses seda çıkmaz. Hocalar şaşırır kalırlar. Bunun üzerine zor durumda kalan hocalara Teyo yine bir teklifte bulunur. Yemekten sonra konuşuruz der ve onları yemeğe ikna eder. Yemek yenildikten sonra tekrar müdürün odasına toplanırlar ve müdür Teyo'ya sorar: “Pehlivan hadi söyle bakalım karga niye karadır?” Pehlivan istifini bozmadan sigarasını ağzına alır ve biraz düşünür ve cevap verir: “Güneşe yakın uçtuğu için.”³² der.

³⁰ Duman, a.g.e., s.269

³¹ Duman, a.g.e.,s.292

³² Duman, a.g.e.,s.274

Teyo Pehlivan öğretmenlerden yemek isteyemediği için farklı bir şekilde isteğini söylemek ister. Bunun için hiç alakası olmayan bir soruyla ortamı istediği konuya çeker ve “*Karga niçin karadır?*” sorusunu etraftakilere sorar. Hemen cevap veremeyen öğretmenlere ise yemekten sonra cevap verirsiniz diyerek, onlara mühlet vererek iyilik yapmak ister kendince. Yemekten sonra ise cevabını kendisinin de bilmediği bu soruyu cevaplamak zorunda kalmıştır. Yine hiç alakası olmayan bir cevap verir. Karganın güneşe yakın olduğu için kara olduğunu söyler. Fakat bu cevap inandırıcı olmamıştır. Verdiği cevabın mantıksız olduğunu bildiği halde, kendisinin cevap verip karşı tarafın verememesi Teyo Pehlivan’ı mutlu eder ve üstün kılar.

“Yahışır” adlı fıkrada Erzurumlu Naim Hoca, camide kadınların giyimi konusunda vaaz ederken mini etek giymenin günah olduğundan bahseder. Fakat hocanın kızlarının da minik etek giydiği hocaya hatırlatılır. Hoca bunun üzerine cemaatten üstün gelmek adına “Bizim yanı karalılara da yakışır.” diyerek cevap verir.³³

Bu fıkrada Naim Hoca, vaazda günah olarak bahsettiği konudaki eksikliğin kızlarında olmasının hatırlatılması üzerine, kızlarına yakıştığından bahsedip cemaate üstün gelmektedir.

“Özel Tarife” adlı fıkra Erzurum’un Cinis köyünde geçmektedir. Kuddüs adındaki köyün arabacısı, yine aynı köyden Dursun Bey’i bir yere götürürken Dursun Bey, arabacıya taşıma ücretini fazlasıyla verir. Ücretin fazlasını geri almayı beklemektedir. Almadan arabadan inmek istemez. Arabacı Kuddüs ise ücretin fazlasını vermek istememektedir. Dursun Bey de bu duruma şaşırarak Kuddüs’ten ücretin fazlasını yüz kızartarak ister ama arabacı Kuddüs hiç beklemediği bir cevap verir. Bey ve ağalara ücret fazlasının verildiğini söyler ve bu duruma sebep olarak da “Beyler dağın oturur. Onun için beylere bir lira.”³⁴ diyerek serbest oturmalarını sebep olarak göstermektedir. Böylece arabacı Kuddüs, Dursun Bey’e vermiş olduğu cevap ile üstünlük sağlamıştır.

“Meslektaş” adlı fıkrada Erzurumlu Gullabi Turan, bir gün otobüse binmek için sıraya girer; parası ve bileti yoktur. Şoför “Ya para at, ya bilet at.” der. Fakat Gullabi Turan “Selamünaleyküm meslektaş” deyip geçer.³⁵

Bu fıkrada Gullabi Turan, parasının olamamasına rağmen kendi eksikliğini hissettirmeden isteğini gerçekleştirmiş ve vermiş olduğu mantıklı bir cevapla arabanın şoförüne üstün gelmiştir.

³³ Kılıç, M.Z., Atnur, Y., *Erzurum Fıkraları*, İstanbul, Dergah Yayınları, 2006, s.65

³⁴ Kılıç ve Atnur, a.g.e., s.69

³⁵ Kılıç ve Atnur, a.g.e., s.83

“Zaten Ölmüşem” adlı fıkrada, İstanbul radyosunda görev yapan bir sanatçı, Gullabi Turan’a “Sen bu kadar içiyorsun dilin büyüyor. Münker-Nekir gelip ‘Rabbin kim?’ diye soranda nedeceksen?” diye sorar. Gullabi Turan “Oğlum bişe demirem de. Bilsem ne, bilmesem ne? Zaten ben ölmüşem, bene ne yapacaklar.” diye cevap verir.³⁶

Bu fıkrada, Gullabi Turan, kendisine yönlendirilen bir eleştiri noktasında kendisini savunmaya geçer. Aslında karşı tarafın demek istediğini bildiği ve anladığı halde bilmezlikten gelip vermiş olduğu cevapla beraber, bir anlık da olsa üstün gelme duygusunu yaşamaktadır.

“Zallo’nun Ekmeği” adlı fıkrada, Erzurum’da köyün birinde deli Şekko ile Kotan Ağa arasında geçen bir konuşma ile fıkra metni oluşmuştur. Şekko elinde tandırdan kakarmış bir şekilde çıkan ekmeği alıp köyün meydanına çıkar. Kotan Ağa da Şekko’yu küçümseyerek “Şekko, elindeki ne, övle (öğle) yemeğin mi?” diye sorar. Şekko, Kotan Ağa’nın sorusu üzerine “Köyün itine götürürdim, heveslendiysen sen ye.” diyerek cevap verir.³⁷

Bu fıkrada Şekko, deli olmasına rağmen Kotan Ağa’nın sorusundaki küçümsemeyi hissetmiş ve ağayı köyün itine benzeterек cevap verip üstün gelmiştir.

“Gendin Bul(Doktor)” adlı fıkra, Erzurumlu bir kadın ile doktor arasındaki diyalogdan teşekkül etmiştir. Kadın hastalığından dolayı doktora gider ve doktor “Nereniz ağrıyor?” diye sorar. Hasta kadın “Ben niye söylüyüm? Bunca sene boşuna mı okudun? Gendin bul.” diye cevap verir.³⁸

Bu fıkrada, hasta olan kadın, yıllarca okuyup doktor olan kişiye kendince sınav yapmaktadır. Hastalığının ismini söylemeyerek doktorun kendisinin söylemesini ister ve bulmasını ister. Böylece hastalığıyla beraber kendisini üstün duruma getirmiştir.

İncelenen Fıkraların İstatistiksel Değerlendirmesi

İncelenen yaklaşık 320 fıkradan 69 tanesinde üstün gelme duygusu tespit edilmiş, üstünlük duygusunun tespit edilen 69 fıkradan 23 fıkra bu çalışmada incelenerek üstünlüğe sebep olan duygular ortaya konulmuştur (Bkz. Tablo 1). İncelenen 23 fıkranın üstünlük gelme nedenlerine göre tasnifi şu şekildedir:

Zekice cevap verme: Zekice cevap vermeden kaynaklanan üstünlük duygusunun görüldüğü fıkra sayısı 14

³⁶ Kılıç ve Atnur, a.g.e., s.84

³⁷ Kılıç ve Atnur, a.g.e., s.85

³⁸ Kılıç ve Atnur, a.g.e., s.85

Uyanıklık: Uyanıklıktan kaynaklanan üstünlük duygusunun görüldüğü fıkra sayısı 6

Cahillik: Cahillikten (bilmemezlikten gelmeden) kaynaklanan üstünlük duygusunun görüldüğü fıkra sayısı 5

Yalan söyleme: Yalan söylemeden kaynaklanan üstünlük duygusunun görüldüğü fıkra sayısı 1

Hakaret: Hakareten kaynaklanan üstünlük duygusunun görüldüğü fıkra sayısı 1

Müstehcenlik: Müstehcenlikten kaynaklanan üstünlük duygusunun görüldüğü fıkra sayısı 2

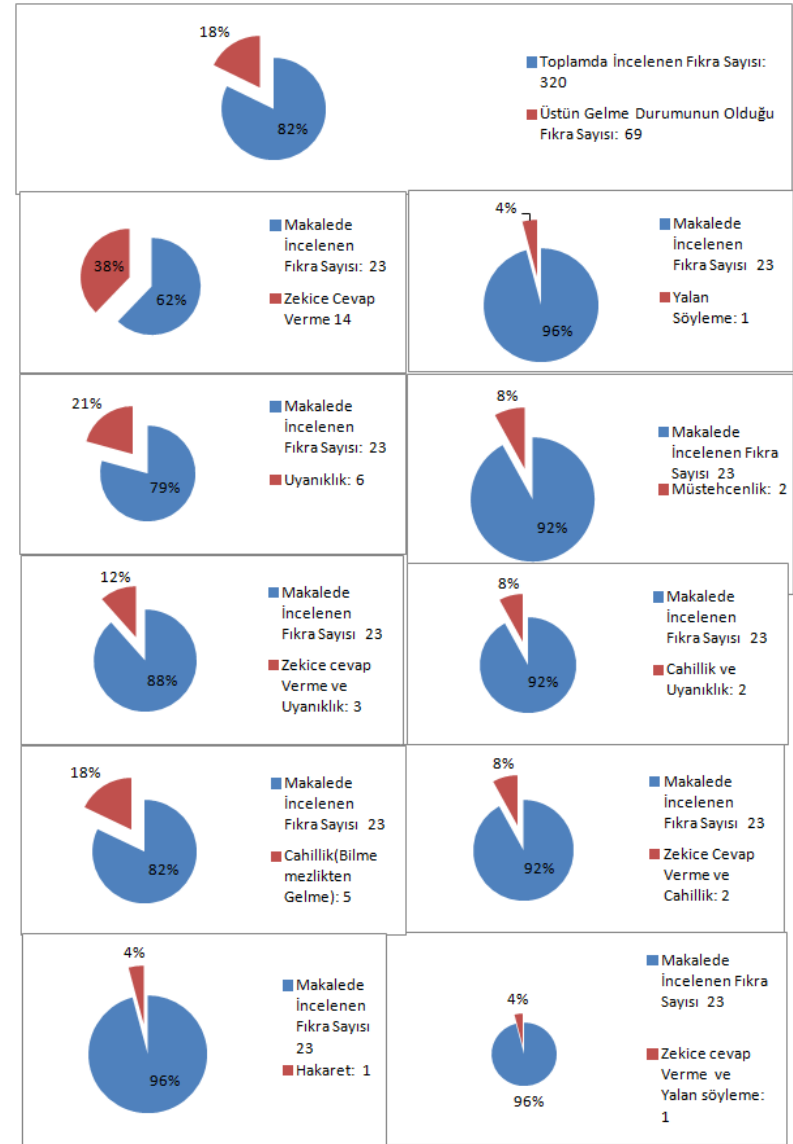
Zekice Cevap Verme ve Uyanıklık: Zekice cevap verme ve uyanıklıktan kaynaklanan üstünlük duygusunun görüldüğü fıkra sayısı 3

Zekice Cevap Verme ve Cahillik: Zekice cevap verme ve cahillikten kaynaklanan üstünlük duygusunun görüldüğü fıkra sayısı 2

Cahillik ve Uyanıklık: Cahillik ve uyanıklıktan kaynaklanan üstünlük duygusunun görüldüğü fıkra sayısı 2

Zekice Cevap Verme ve Yalan Söyleme: Zekice cevap verme ve yalan söylemeden kaynaklanan üstünlük duygusunun görüldüğü fıkra sayısı 1

Bu verilerin istatistiki değerlendirmesi de tabloda verilmiştir.

Tablo 1: İncelenen Fıkraların İstatistiksel Değerlendirmesi

Sonuç

Fıkralar binlerce yıldan beri kültürümüzde var olan sözlü gelenek ürünlerimizdendir. Bu çalışmada incelenen Azerbaycan ve Erzurum fıkralarından yola çıkılarak varılan sonuç, fıkraların toplumun her kesimini ilgilendiren ve güldüren bir yönünün olmasıyla beraber, ders veren niteliğe

sahip oldukları görülmüştür. Azerbaycan ve Erzurum fıkralarındaki dil yönüyle olan benzerlik, fıkraların ortaya çıkmasındaki duygular noktasındaki benzerlikte de kendisini göstermektedir. Azerbaycan Türkçesinin, Erzurum ağzı üzerinde etkili olması ve edebî türlerdeki benzerliği de artırmıştır. Bu bağlamda Azerbaycan ve Erzurum fıkralarındaki üstünlük duygusu, ortak noktalardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda bir başka önemli ortak nokta da fıkraların ağırlıklı olarak şahısların anlattıklarıyla ve yaşadıklarıyla teşekkül etmesidir. Bunun için fıkralardaki karakterler üzerinden Azerbaycan ve Erzurum insanının kişisel profilini anlamak ve analiz etmek de mümkün olabilmektedir. Böylece fıkraları ortaya çıkaran ve anlatılmasına vesile olan duygular da belirlenmekte, fıkraların hangi gülme kuramına göre incelenebileceği de tespit edilmektedir. Azerbaycan ve Erzurum fıkralarını, gülme kuramlarından yalnızca bir tanesi olan “**üstünlük**” kuramıyla açıklamak elbette ki fıkraların tamamını değerlendirmek için yeterli değildir. Fakat incelenen fıkralardaki üstün gelme durumu, fıkraların üstünlük kuramına göre incelenebileceğini de göstermektedir.

Tüm bu fıkralardan da yola çıkılarak Azerbaycan ve Erzurum fıkralarında genellikle kişilerin kendi yetersizlikleri, eksikleri veya aşağılanma durumları karşısında kıvrak zekâ özellikleriyle ve çalışmada yer verildiği gibi farklı duygularla karşı tarafa üstün gelme durumları tespit edilmiştir. Aynı zamanda Erzurum fıkralarında dikkat çekilmesi gereken önemli hususlardan biri de Erzurum ağzının anlatmalarda hiç değiştirilmeden kullanılması olmuştur. Bu durum, fıkralardaki etkileyciliği artırmakta ve farklı bir estetik katmaktadır. Üstünlük durumlarında da Erzurum ağzının orijinalliğinin etkili olduğu söylenebilir. Aynı görüşü Azerbaycan fıkraları için söyleyebilmek, ancak Azeri Türkçesiyle yazılan fıkraların incelenmesinden sonra mümkün olabilir.

Kaynakça

- ARTUN, Erman, *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009
- ASLAN, Ferhat, *Naki Tezel'in İstanbul'dan Derlediği Masallar*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2013.
- ÇETİN, İsmet, “Manzum Nasrettin Hoca Fıkraları”, Uluslar Arası Nasrettin Hoca Bilgi Şöleni Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, İzmir, 1997,
- DUMAN, Haluk Harun, *Erzurum Fıkraları ve Meşhur Nüktedanlar*, Duyap Yayıncılık, Erzurum, 2007
- EMEKSİZ, Abdulkadir, *Bir İstanbul Kahramanı Bekri Mustafa*, Mühür Yayınları, İstanbul 2010
- AKMAN, Eyüp, “Azerbaycan Türkçesi İle Kastamonu Ağzı Arasındaki Ortak Atasözleri ve Deyimler”, *Folklor ve Etnografya*, S.15, 2008,
- GÖKÇÜR, Engin, “Azerbaycan Türkçesi İle Doğu Anadolu Ağzlarındaki Ortaklıklar Üzerine”, *Turkish Studies*, S.7/4, Ankara, 2012.
- İLHAN, Tahsin, *Öznel İyi Oluşa Dayalı Mizah Tarzları Modeli*, (T.C. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005
- NESİN, A. ; DÖLEK; S. ; İNAM, A.; ÖNGÖREN, F.; KÜÇÜK, Y.; ORAL, T.ve diğerleri (Der.), *Gülmenin Kitabı*, Ygs Yayınları, İstanbul, 2002
- KILIÇ, Mehmet Zeki; ATNUR, Yaşar, *Erzurum Fıkraları*, Dergâh Yayınları, İstanbul,2006
- MORREALL, John, *Gülmeyi Ciddiye Almak*, (Çev. Kubilay Aysevenler, Şenay Soner), İris Yayıncılık, İstanbul,1997
- TDK, *Türkçe Sözlük*,1998, c.1
- OL Ejder, *Yaşanmış Olaylar ve Canlı Latifelerle Azerbaycan Fıkraları*,(Çev.İmdat Avşar), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- YILDIRIM, Dursun, *Türk Bitiği Araştırma ve İnceleme Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998
- YILDIRIM, Dursun, *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*, Akçağ Yayınları, Ankara,1999
- YÜCEBAŞ, Hilmi, *Türk Mizahçıları Nüktedanlar ve Şairler*, LM Kitaplığı, İstanbul Yayın No 40, 2004